

มิติใหม่ของการเตรียมตัวตาย...จับฉวยช่วงเวลาสำคัญของชีวิต

Last Photo Shots: Contemplative portrait photography

เรียบเรียงโดย วรรณภา จารุสมบุญณ์

หลายคนอาจอาจเตรียมตัวตายด้วยการไปนั่งที่ป่าช้า ดูเขาเผาศพเชิงตะกอน ทดลองนอนในโลงศพ หรือ จัดงานศพซ้อมตายแบบเอ๋ นู้กกลม (สราวุธ เฮ้งสวัสดิ์) แต่สำหรับช่างภาพอาวุโสท่านนี้ ธำรงรัตน์ บุญประยูร หรือ ‘พี่ตุ่ย’ กลับเลือกใช้การถ่ายภาพซึ่งเป็นงานที่เขาถนัดและทำมาตลอดชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของการเตรียมตัวตายเพื่อ ค้นพบความหมายของการมีชีวิต

พี่ตุ่ย ใช้เก้าอี้สตูลตัวเดิมตลอดตั้งแต่เริ่มต้นโปรเจกจนถึงวันนี้ กว่า 9 เดือนที่คนมากกว่า 400 ชีวิต ได้นั่ง ลงที่เก้าอี้ตัวนี้ หลายคนประหลาดใจว่า อะไรทำให้เขากล้าเปิดเผยเรื่องราวที่เปราะบางของชีวิตให้กับช่างภาพที่เพิ่ง พบเจอกันเพียงไม่กี่นาที ช่วงเวลาที่ความรู้สึกลึกลับๆ ในใจ ไม่ว่าจะ เป็น ความกลัว ความหวัง ความรัก ความสุข ความเศร้า ความลึกลับสยอง ความกังวล ความสนุกสนาน ความเบิกบาน ความเจ็บปวด ฯลฯ ถูกรับรู้โดยช่างภาพ และเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่พี่ตุ่ยกดชัตเตอร์จับฉวยนาทีสำคัญของชีวิต ออกมาเป็นภาพ Last Photo ที่ปรากฏ อยู่ในผลงานนิทรรศการเมื่อวันที่ 13 พค. ที่ผ่านมา ชื่อผลงาน Last Photo ภาพระลึกชีวิต

กระบวนการใคร่ครวญที่มีช่างภาพเป็นกระบวนกร¹

ปฏิกิริยาบางอย่างในภาพที่ปรากฏตรงหน้าทำให้พี่ตุ่ยและทีมงานเลือกที่จะพูดคุยกับบางคน เชิญชวน ดู ภาพ อ่านสิ่งที่อยู่ในภาพ และเลือกภาพสุดท้ายที่อยู่บนจอมอนิเตอร์เพื่อใช้เป็นภาพในงานศพของตน ซึ่งเป็นงาน สำคัญของชีวิตที่เจ้าตัวได้เลือกเอง และเป็นประสบการณ์ทำให้ความทรงจำที่เจ้าตัวตั้งใจมอบไว้ให้กับใครบางคน ที่ อยู่ข้างหลังมีคุณค่าหรือความหมายขึ้นมา ที่สำคัญก็คือ เป็นความหมายที่เกิดขึ้นขณะลุกออกไปจากเก้าอี้ในสตูดิโอ ที่ใช้ถ่ายภาพโดยไม่ต้องรอให้เจ็บ ป่วย และตาย นี่จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พี่ตุ่ยเลือกใช้ชื่อนิทรรศการว่า Last Photo ภาพระลึกชีวิต

จะเป็นอย่างไรหากภาพสุดท้ายของเรากลับทำให้เรารู้เหตุผลของการมีชีวิต แน่แน่นอนว่ามันทำให้ผู้คนที่ลุก ออกไปจากเก้าอี้ตัวนั้น กลายเป็นอีกคนที่ต่างไปจากเดิม

¹ งานเขียนชิ้นนี้เรียบเรียงจากการสังเกต สัมภาษณ์ และถอดบทเรียนคุณธำรงรัตน์ บุญประยูร ช่างภาพและกระบวนกร ผู้มีบทบาทสำคัญใน การสร้างประสบการณ์ตรงผ่านการถ่ายภาพ Last Photo

“ไม่เคยเห็นตัวเองในมูมนี่มาก่อน” “เกิดแรงบันดาลใจที่อยากไปทำอะไรมากมาย” “อยากกลับไปกอดลูกและสามี” “จากที่เป็นซึมเศร้าวันนี้กลับยิ้มได้” “ผมสามารถยอมรับตัวเองอย่างที่เป็น” “ขอบคุณที่ทำให้โครงการดีๆ แบบนี้” “รักลูกสุดหัวใจ” “ความตายไม่ได้น่ากลัวอย่างที่คิด” ฯลฯ ถ้อยคำเหล่านี้คือตัวอย่างของผู้เข้าร่วมสะท้อนให้ฟังหลังจบกิจกรรม

ที่ผู้เลือกที่จะทำงานกับสภาวะภายในของผู้มาถ่ายภาพอย่างลึกซึ้ง ผ่านการตั้งคำถาม สนทนาอย่างเป็นกันเอง อยู่กับความเงียบ ชวนคิดใคร่ครวญ พาไปยืนบนขอบ (สิ่งที่ไม่อยากเผชิญ) ทำท่ายให้สัมผัสกับความรู้สึก จำลองสถานการณ์ และปล่อยให้มันเป็นธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับว่าผู้มาถ่ายภาพมีท่าทีอย่างไร บุคลิกแบบไหน อายุเท่าไร เปิดใจมากน้อยแค่ไหน มีความไว้วางใจช่างภาพเพียงใด บรรยากาศโดยรวมปลอดภัยพอหรือไม่ สามารถโฟกัสและอยู่กับคนตรงหน้าได้มากน้อยเพียงใด มีใครอยู่ตรงนั้นที่มาด้วยกันบ้าง เป็นต้น ซึ่งทำให้กระบวนการถ่ายภาพถูกคัดสรรอย่างประณีตโดยคำนึงถึงธรรมชาติและความสะดวกของแต่ละบุคคล ความไว้วางใจ และบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อให้เจ้าตัวเกิดกระบวนการใคร่ครวญภายในอย่างลึกซึ้ง โดยมีช่างภาพทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหรือตัวจับสัญญาณสภาวะภายในของคนที่อยู่เบื้องหน้าและถ่ายทอดออกมาผ่านรูปภาพที่ปรากฏ ดังนั้นช่างภาพจึงทำหน้าที่ประหนึ่งกระบวนการที่ออกแบบการเรียนรู้เฉพาะเจาะจงให้กับคนที่อยู่ตรงหน้า

กว่าจะมาเป็น Last Photo

หากจะเล่าถึงกระบวนการทั้งหมดในช่วงเวลาที่จับฉวยโมเมนต์สำคัญเอาไว้ ผู้ที่บอกว่า “พีรูน่าจะตัวเองทำอะไรไปบ้าง แต่อธิบายไม่ได้ มันเป็นสัญชาตญาณส่วนหนึ่งที่ข้างในมันรู้เองว่าโมเมนต์นี้ต้องยังไง ต้องตั้งคำถามแบบไหน จังหวะที่แวตาสื่อสารความรู้สึกบางอย่างกับบางคำถามหรือบางคำพูด มันจะเห็นทันทีว่า อันนี้แหละใช่! พอถามลงไปตรงนี้ก็โปะเลย บางคนน้ำตาไหล เราก็แบบว่าไม่ได้ตั้งใจจะทำให้ร้องไห้นะ แต่มันมีบางอย่างอยู่ตรงนั้นแหละซึ่งเจ้าตัวเค้าก็รู้ ซึ่งเราก็ไม่ได้ไปซักไซ้อะไร เพราะพีไม่ได้อยากรู้ แต่ก็มีนะที่เค้าไม่เปิดเลย ไม่มีหลุดออกมาเลย เราดูแล้วว่าไม่ได้แน่ๆ ก็ปล่อยให้ผ่านไป”

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งจะเห็นว่าช่วงเวลาที่ช่างภาพกดชัตเตอร์นั้น มาจากกระบวนการที่ถูกเตรียมมาอย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้

- **การสร้างเชื่อมโยง (Connection)**

ช่างภาพ หรือ กระบวนการ ใช้ช่วงเวลา 1-2 นาทีแรก ในการสร้างเชื่อมโยงกับคนที่อยู่ตรงหน้า เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ รู้สึกปลอดภัย สบายใจ และค่อยๆ เปิดใจกับการมีกล้องอยู่ด้านหน้า มีช่างภาพที่มองผ่านเลนส์เป็นระยะ ซึ่งกระบวนการจะใช้การพูดคุยทักทาย แนะนำตัว เปลี่ยนสรรพนามที่ใช้เรียกขาน

เพื่อให้มีความใกล้ชิดและเป็นกันเองเพิ่มขึ้น เช่น “สวัสดีครับ ผมชื่อตุ๋นนะครับ เรียกลุงตุ๋นก็ได้” “ใครๆ ก็เรียกหมอ วันนี้ผมขออนุญาตเรียกคุณว่าน้องนะครับ” “ผมขอบรยายิ้มของคุณมากเลยครับ” “ช่วยยิ้มให้ผมหน่อยได้มั๊ยครับ” “ลองขยับตัวเปลี่ยนท่านิดนึงได้มั๊ยครับ นั่นแหละครับ ดีมาก” เป็นต้น บางคนเกร็งมาก ทำทางไม่เป็นธรรมชาติ พี่ตุ๋นก็ไม่รีบร้อน ค่อยๆ ขวนคุยจนผ่อนคลาย แล้วจึงเริ่มต้นถ่ายภาพ

- **การเผชิญหน้ากับความจริงของชีวิต (Confrontation)**

ขั้นตอนนี้เป็นจังหวะสำคัญที่ผู้เข้าร่วมจะได้เผชิญกับความจริงของชีวิต นั่นคือความตาย การพลัดพรากจากคนหรือสิ่งที่รักโดยไม่มีโอกาสได้กลับมาพบเจอกันอีก กระบวนการจะค่อยๆ หยอหดว่า “หากนี่เป็นภาพสุดท้ายในงานศพ คุณอยากบอกคนที่มาในงานคุณว่าอย่างไร คุณอยากพูดอะไรกับเค้า” หรือ “ตอนนี้คุณตายแล้วนะ ถ้าคนที่มายืนตรงหน้าเป็นเมียกับลูก คุณอยากบอกเค้าว่ายังไง” “ตอนนี้เพื่อนที่บริษัทมาในงานของคุณ อยากบอกพวกเค้าว่าอะไร” หรือ “สมมติว่าเลนส์ในมือพี่เป็นคุณแม่ คุณอยากพูดอยากบอกอะไรกับท่าน” หรือ “ถ้าวันนี้เป็นวันสุดท้าย คุณจะไม่ได้เจอคนที่คุณรักอีกแล้ว อยากให้เค้ารับรู้อะไรเกี่ยวกับคุณ” “คุณอยากให้พวกเค้ามองมาที่ภาพนี้แล้วเห็นอะไร” “หากวันนี้เป็นวันสุดท้าย คุณนึกถึงใครเป็นคนแรก อยากพูดกับเค้าว่ายังไง” เป็นต้น

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ช่างภาพหรือกระบวนการนำพาให้ผู้มาถ่ายภาพมายืนอยู่ตรงขอบ หรือ Edge ซึ่งก็คือความตายและการพลัดพรากสูญเสีย ขวนให้เค้าตระหนักถึงโมเมนต์สำคัญที่ต้องเผชิญกับความจริงของชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าคุณจะพร้อมหรือไม่ก็ตาม แน่นนอนว่าคนที่มาถ่ายภาพ Last Photo ย่อมเกิดกระบวนการยอมรับตั้งแต่ตัดสินใจเดินเข้ามาแล้วว่า “เราตายได้” หรือ “ยอมรับว่าวันหนึ่งเราต้องตาย” จึงทำให้ผู้มาถ่ายภาพอนุญาตให้ตนเองได้เข้าไปสัมผัสความรู้สึกเมื่ออยู่บนขอบ พื้นที่เปราะบางของมนุษย์ที่ในชีวิตประจำวันคนส่วนใหญ่มักไม่ได้สนใจ หลีกเลียง ผลักไส หรือไม่ยอมรับความจริงที่น่าประหลาดประหลาดจริงนี้

- **การใคร่ครวญภายในอย่างลึกซึ้ง (Contemplation)**

เมื่อผู้เข้าร่วมถ่ายภาพอนุญาตให้ตนเองสัมผัสกับความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อต้องยอมรับเรากำลังตาย เรากำลังพลัดพรากจากสิ่งที่เราเคยมีและเคยเป็น เป็นจังหวะที่บีบคั้นให้ผู้เข้าร่วมได้กลับไปเชื่อมโยงกับโลกภายในของตนเองอย่างลึกซึ้ง มีความคิด ความรู้สึก ภาพเหตุการณ์ต่างๆ มายที่ผุดขึ้นมาในขณะนั้น เป็นประตูลูกให้ผู้กำลังถูกถ่ายภาพได้ใคร่ครวญถึงความสัมพันธ์กับคนใกล้ชิด ได้ตระหนักถึงคุณค่า ความหมาย หรือสิ่ง

สำคัญในชีวิตที่หลงลืมไป ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “มนุษย์เรามักเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ก็ต่อเมื่อเรากำลังสูญเสียมันไป” ช่วงเวลานี้จึงเปิดพื้นที่ให้ผู้เข้าร่วมได้สัมผัสถึงสิ่งที่เป็นคุณค่าความหมายเหล่านั้น และเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่ช่างภาพเฝ้าสังเกตอย่างใกล้ชิด และจับฉวยช่วงเวลาสำคัญนั้น (Capture the moment) ออกมาเป็นภาพ

- **บอกตัวเองได้ (Reinvent ourselves)**

เป็นขั้นตอนที่ช่างภาพหรือกระบวนการเชิงชวนให้ชมภาพที่ถูกถ่ายไว้บนจอมอนิเตอร์ เชื่อเชิญให้เค้าสัมผัสความรู้สึกเมื่อเห็นภาพของตน และชวนสนทนาด้วยคำถามเรียบง่าย เช่น รู้สึกยังไงที่ได้เห็นภาพของตัวเอง มองเห็นอะไรในตัวเองบ้าง ชอบภาพไหนและเพราะอะไร อยากเลือกภาพไหนเป็นภาพในงานศพของคุณ หรือสิ่งที่คุณอยากให้คนที่มาในงานศพรับรู้เกี่ยวกับคุณ เป็นต้น ซึ่งเป็นการขมวดประสบการณ์ทั้งหมดด้วยตนเอง นอกจากนี้กระบวนการยังเชิญชวนให้ผู้มาถ่ายภาพลองเขียนสะท้อนว่าได้เรียนรู้อะไร ได้ค้นพบอะไร อาจเขียนในสมุดบันทึกหรือโพสต์ในเฟสบุ๊กส่วนตัวพร้อมภาพถ่ายที่ตนเลือกไว้ (ขอให้ติดแฮชแท็ก lastphoto) ซึ่งทำให้ทีมงานได้อ่านเรื่องราวสะท้อนตนเองของผู้มาถ่ายภาพจำนวนมาก สำหรับบางคนที่ต้องการเวลา ไม่สามารถตอบคำถามได้ในทันที กระบวนการก็เชื่อเชิญให้ลองกลับไปพิจารณาแต่ละภาพอย่างลึกซึ้ง ใช้เวลาค่อยๆใคร่ครวญเพิ่มเติมเผื่อจะได้คำตอบอะไรที่เป็นประโยชน์กับชีวิตที่เหลือ

ดังนั้น ตลอดระยะเวลาของการเข้าร่วมถ่ายภาพ Last Photo จึงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องเชื่อมโยง ตั้งแต่ตัดสินใจเดินเข้ามาหรือสมัครเข้าร่วมถ่ายภาพ อนุญาตให้ตนเองได้มีประสบการณ์ตรงผ่านการตั้งคำถาม การสนทนาที่ไม่เป็นทางจากช่างภาพหรือกระบวนการที่ทำให้เกิดพื้นที่ความไว้วางใจ รู้สึกปลอดภัยที่จะเผชิญกับความเปราะบางของชีวิต เกิดกระบวนการใคร่ครวญภายในอย่างลึกซึ้ง กระทั่งได้คำตอบของสิ่งที่มีคุณค่าความหมายกับชีวิต ซึ่งทำให้หลายคนเดินจากไปด้วยมุมมองใหม่ เห็นหมดหมายของชีวิตที่เหลือ ค้นพบว่าใครคือคนสำคัญของชีวิต และจะใช้เวลาหลังจากนี้ทำอะไรเพื่อจะได้มีความทรงจำสุดท้ายที่งดงามทิ้งไว้ให้จดจำหรือระลึกถึง.